

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA NAUKOWO-KONSERWATORSKA
„PREHISTORYCZNA KOPALNIA ‘KRZEMIONKI OPATOWSKIE’
– POMNIK HISTORII, NA TLE PROBLEMÓW BADAŃ, OCHRONY
I ZAGOSPODAROWANIA PRADZIEJOWYCH KOPALŃ KRZEMIENIA
W POLSCE I W EUROPIE”, KRZEMIONKI, 18–20 KWIETNIA 2013 R.

Rezerwat „Krzemionki Opatowskie” znany jest badaczom prądziejowego górnictwa w Europie i na świecie. Jego współczesna historia rozpoczęła się 19 lipca 1922 r., gdy geolog Jan Samsonowicz, współpracujący wówczas z prehistorykiem Stefanem Krukowskim, odkrył na terenie niedawno powstałej wsi Krzemionki, w ówczesnym powiecie opatowskim, pole górnicze z młodszej epoki kamienia. Utworzony na jego obszarze rezerwat położony jest między wsiami Sudół a Magonie w dzisiejszym powiecie ostrowieckim województwa świętokrzyskiego i znajduje się w administracji Muzeum Historyczno-Archeologicznego (dalej: MHA) w Ostrowcu Świętokrzyskim, od maja 2012 r. działającego w nowej siedzibie w Krzemionkach. Ten nowoczesny zespół zabudowań (ryc. 1), niezakłócający miejscowego krajobrazu, wzniesiony został w celu obsługi ruchu turystycznego i na siedzibę muzeum archeologicznego w Krzemionkach dzięki staraniom samorządu powiatowego z zasadniczym udziałem funduszy unijnych. Muzeum ostrowieckie administruje

Ryc. 1. Krzemionki, pow. ostrowiecki. Nowe budynki wzniesione w celu obsługi ruchu turystycznego i na siedzibę muzeum archeologicznego, oddane do użytku w 2012 r.

Ze zbiorów SPPGK IAE PAN

obszarem rezerwatu od 1979 r., a od początku obecnego stulecia zatrudnia nieliczny zespół archeologów, który prowadzi na terenie pola górniczego samodzielne badania. Neolityczna kopalnia w Krzemionkach należy do najlepiej zachowanych obiektów prehistorycznego górnictwa w Europie. Świadomość tego spowodowała uznanie zabytku przez Prezydenta RP Lecha Wałęsę za Pomnik Historii, w dniu 8 września 1994 r.¹

Dziewięćdziesięciolecie odkrycia neolitycznego pola górniczego obchodzono w 2012 r. w sposób odpowiadający wartości i znaczeniu rezerwatu krzemionkowskiego. Na zakończenie obchodów MHA w Ostrowcu Świętokrzyskim we współpracy z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (dalej: IA UKSW) oraz Samodzielną Pracownią Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (dalej: SPPGK IAE PAN) zorganizowało ogólnopolską konferencję naukowo-konserwatorską: „Prehistoryczna kopalnia ‘Krzemionki Opatowskie’ – Pomnik Historii, na tle problemów badań, ochrony i zagospodarowania pradziejowych kopalń krzemienia w Polsce i w Europie”². Patronat honorowy objęli Pan Piotr Żuchowski – Generalny Konserwator Zabytków w randze sekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, oraz Pan Adam Jarubas – Marszałek Województwa Świętokrzyskiego.

Obrazy toczyły się w dniach 18–20 kwietnia 2013 r. w sali konferencyjnej muzeum w Krzemionkach. Jednocześnie w salach muzealnych eksponowane były wystawy poświęcone polskim obiektom wpisanym na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz badaniom archeologicznym prowadzonym przez krzemionkowskie muzeum w latach 2002–2012.

¹ Zarządzenie Prezydenta RP z dnia 8 września 1994 r. (M.P. z 1994 r. Nr 50, poz. 419).

² W skład Komitetu Naukowego konferencji odpowiedzialnego za jej program weszli: dr Jerzy T. Bąbel, prof. zw. dr hab. Zbigniew Kobyliński i prof. zw. dr hab. Jacek Lech – przewodniczący. Komitet Organizacyjny konferencji tworzyli dr Janusz Budziszewski z IA UKSW – zastępca przewodniczącego, mgr Artur Jedynak i mgr Kamil Kaptur – archeolodzy z MHA, mgr Włodzimierz Szczaluba, dyrektor tego muzeum – przewodniczący, oraz dr Dagmara Werra z SPPGK – zastępca przewodniczącego.

Celem konferencji było przedyskutowanie przez przedstawicieli środowisk naukowych, konserwatorskich, władz samorządowych oraz miejscowych działaczy społeczno-kulturalnych aktualnych problemów ochrony, badań, zagospodarowania i promowania dziedzictwa krzemionkowskiego, z jakimi zmagają się MHA, oraz nakreślenie ich możliwych rozwiązań. Te ważne dla przybyłych do Krzemionek kwestie zasygnalizował w wystąpieniu powitalnym mgr Włodzimierz Szczałuba, dyrektor MHA. Temat ten podjął, z punktu widzenia gospodarza, dr Zdzisław Kałamaga – starosta powiatu ostrowieckiego, proponując zebranych, aby zrezygnować z nazwy „Krzemionki Opatowskie” na rzecz „Krzemionek Ostrowieckich” lub „Krzemionek”. Kontynuatorem tych wątków w wypowiedzi zatytułowanej *Dziedzictwo kulturowe troską nie jedynie archeologów* był prof. dr hab. Bogusław Gediga, przewodniczący Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych Polskiej Akademii Nauk, który naświetlił niektóre problemy rezerwatu krzemionkowskiego w oczach środowiska archeologicznego. W swoim wystąpieniu prof. B. Gediga podkreślił, iż ochrona Krzemionek Opatowskich jest wymogiem etycznym nie tylko badaczy, ale i władz samorządowych, a co za tym idzie – na tych ostatnich spoczywa obowiązek kształtowania w odpowiedni sposób świadomości społecznej mieszkańców powiatu, a zwłaszcza gmin, na których terenie położone jest neolityczne pole górnicze. Szanse na właściwą ochronę i zrównoważony rozwój Krzemionek, jako wybitnego obiektu prehistorycznego dziedzictwa europejskiego, terenu badań naukowych i eksploatacji turystycznej, mówca widzi we współdziałaniu na ich rzecz różnych środowisk – od naukowych, z różnych zainteresowanych ośrodków krajowych, po miejscowe – ostrowieckie. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, iż współpraca taka jest trudna. Ważną rolę w rozwijaniu i koordynowaniu tej niełatwej współpracy powinno odgrywać MHA w nowym kształcie. Prof. B. Gediga zadeklarował gotowość Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN do współpracy z Muzeum i władzami powiatu ostrowieckiego na wskazanym polu.

Komitet Naukowy przygotowujący program konferencji podzielił jej obrady na sesje. Pierwsza sesja, której przewodniczył dr Janusz Budziszewski z IA UKSW, poświęcona była zaprezentowaniu kluczowych problemów ochrony rezerwatu „Krzemionki Opatowskie”, historii idei jego wpisania na listę dziedzictwa światowego UNESCO i obecnym szansom jej realizacji oraz, z przyczyn rocznicowych, początkom zainteresowań krzemieniem pasiastym w archeologii, odkryciu kopalni i jej pierwszym badaniom. Ze względu na znaczenie zagadnień omówionych w tej sesji poświęcimy jej najwięcej miejsca.

Sesję rozpoczął prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński, prezes Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich i dyrektor IA UKSW, referatem *Kopalnia 'Krzemionki Opatowskie', ochrona dziedzictwa kulturowego i lista światowego dziedzictwa UNESCO*. Mówca zapoznał słuchaczy z procedurami wpisywania obiektów na listę światowego dziedzictwa UNESCO, a także z płynącymi z tego tytułu korzyściami oraz obowiązkami spoczywającymi na instytucjach opiekujących się tak wyróżnionymi zabytkami.

Polska zasygnalizowała komisji UNESCO zamiar zgłoszenia Krzemionek na listę światowego dziedzictwa na początku 1998 r., gdy sytuacja była po temu bardzo sprzyjająca. Generalny Konserwator Zabytków i jego zastępcy (jednym z nich był dr Z. Kobyliński) nie zdawali sobie wówczas sprawy z ogromu zaniedbań występujących w Krzemionkach, niewytoczenia granic rezerwatu i braku jakiegokolwiek programu jego ochrony. Szanse z końca XX w. nie wykorzystano, a Polska na początku XXI w. wycofała Krzemionki z wstępnej, krajowej listy obiektów przewidzianych do zgłoszenia na listę dziedzictwa światowego UNESCO. Dzisiaj wystąpienie z ewentualnym wnioskiem o wpisanie Krzemionek na listę światowego dziedzictwa prof. Z. Kobyliński uważa za niezwykle trudne. Ze względu na zasady obecnie przyjęte przez UNESCO Polska może rocznie zgłosić dwa obiekty, przy czym jeden spośród nich musi być związany z ochroną krajobrazu. Istotną przeszkodą jest wpisanie na listę UNESCO belgijskiej kopalni w Spiennes, co nastąpiło w końcu 2000 r. Mimo pesymistycznej wizji odnośnie możliwości wpisania kopalni w Krzemionkach na listę UNESCO, Z. Kobyliński rozpatrzył rozwiązania, które mogłyby do

tego doprowadzić. Jako tylko teoretyczną możliwość uznał negocjacje z Belgią o ewentualne rozszerzenie wpisu kopalni Spiennes również na Krzemionki Opatowskie, a co za tym idzie uzyskanie korzyści z ochrony dwóch europejskich neolitycznych pól górniczych o ogromnej wartości. Mówca jednocześnie wskazał, że strona belgijska nie miałaby żadnego interesu w takim rozszerzeniu jej wpisu. Drugim rozwiązaniem byłoby wystąpienie o wpisanie kopalni oraz rezerwatu przyrody jako wyjątkowego połączenia krajobrazu kulturowo-przyrodniczego. Trzecim, wystąpienie o wpisanie pól górniczych w Krzemionkach oraz w Krumlovskim lesie na Morawach; podobne inicjatywy są obecnie preferowane przez UNESCO. To ostatnie rozwiązanie wymagałoby negocjacji i współdziałania ze stroną czeską. Jednak, nim jakkolwiek propozycja zostanie postawiona i rozważona, musi zostać przyjęty i wprowadzony w życie długoterminowy plan ochrony pola górniczego w Krzemionkach wraz z określeniem granic jego stref ochronnych. Na koniec prof. Z. Kobyliński podkreślił, że koniecznym warunkiem do wpisania jakiegokolwiek obiektu na listę światowego dziedzictwa UNESCO jest poparcie dla tej idei ze strony lokalnej społeczności, na której terenie dany obiekt się znajduje. W sprawie Krzemionek zabrakło takiego poparcia w latach 1998–2002.

Drugim referentem był prof. dr hab. Jacek Lech z IA UKSW, przewodniczący Komisji Górnictwa Krzemienia w Czasach Pre- i Protohistorycznych Międzynarodowej Unii Nauk Prehistorycznych i Protohistorycznych, afiliowanej przy UNESCO. W wystąpieniu zatytułowanym *Podstawowe problemy ochrony i zagospodarowania prehistorycznej kopalni „Krzemionki Opatowskie” z perspektywy lat* referent przypomniał, że odkrycie bardzo dobrze zachowanej, ale w latach 1922–1928 już poważnie niszczonej, neolitycznej kopalni krzemienia we wsi Krzemionki, pow. opatowski, rozpoczęło starania polskich instytucji archeologicznych o ochronę pola górniczego, utworzenie rezerwatu i rozpoznanie naukowe obiektu. Osobą, która najwięcej zrobiła w obu tych sferach w latach II Rzeczypospolitej, był archeolog Stefan Krukowski (1890–1982). Zasługi w tej dziedzinie mieli również dr Roman Jakimowicz, dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (dalej: PMA), i prof. Józef Kostrzewski jako prezes Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego³. Po wojnie duże zasługi w ochronie kopalni miał mgr inż. arch. Tadeusz R. Żurowski, działający w Krzemionkach w latach pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Badania rozpoczęte w Krzemionkach Opatowskich w sierpniu 1979 r. i związana z nimi koncepcja ekspozycji neolitycznego górnictwa nawiązywały do doświadczeń badań i udostępnienia kopalni Rijckholt – St. Geertruid w Holandii. J. Lech przypomniał tę koncepcję, zilustrował otwarcie trasy podziemnej w Rijckholt w maju 1979 r. oraz prace PMA prowadzone od sierpnia 1979 r. do końca lat dziewięćdziesiątych XX w. Referent uzasadnił dlaczego rezerwat „Krzemionki Opatowskie” należy do najwyższej klasy zabytków prehistorycznego górnictwa w Europie i w świecie. Niestety, nieproporcjonalnie słabo i nieskutecznie wyglądają starania MHA i służb konserwatorskich o ochronę pola górniczego w Krzemionkach. Przez wiele lat zwracał uwagę brak planu ochrony i zagospodarowania rezerwatu, mimo nadania mu statusu Pomnika Historii. Był to najistotniejszy czynnik, który uniemożliwił wystąpienie przez Polskę o wpisanie Krzemionek Opatowskich na listę światowego dziedzictwa UNESCO, planowane pierwotnie na koniec minionego stulecia. Kłopoty Polski z Krzemionkami wykorzystała Belgia, uzyskując wpisanie na te listę kopalni w Spiennes w końcu 2000 r.

Prof. J. Lech wymienił i zilustrował podstawowe z aktualnych problemów ochrony i zagospodarowania zabytkowego pola górniczego w Krzemionkach; przedstawił główne zagrożenia i błędy w tych dziedzinach. Znaczenie ochrony prehistorycznego pola górniczego w Krzemionkach jest niedoceniane przez MHA oraz przez jego organ założycielski. Do tradycyjnych zagrożeń doszło w ostatnich latach rozkopywanie neolitycznych szybów i hałd przyszybowych na terenie rezerwatu w poszukiwaniu krzemienia pasiastego. Krzemień ten stał się modnym obecnie surowcem

³ S. K r u k o w s k i, *Krzemionki Opatowskie*, Warszawa 1939, s. 113–121.

Ryc. 2. Rezerwat „Krzemionki Opatowskie”, pow. ostrowiecki. Kontrowersyjny fragment ekspozycji archeologicznej na podziemnej trasie turystycznej.

Ze zbiorów SPPGK IAE PAN

jubilerskim. Procederowi temu sprzyja sprzedaż krzemienia pasiastego na terenie rezerwatu, jako pamiątek z Krzemionek, tolerowana przez Muzeum Historyczno-Archeologiczne i władze konserwatorskie. Jednocześnie w ostatnich latach Muzeum zaprzestało systematycznego monitorowania stanu pola górniczego w Krzemionkach, co wskazywała jako konieczne Stała Komisja Konserwatorska ds. Rezerwatu „Krzemionki Opatowskie”, działająca przy Generalnym Konserwatorze Zabytków RP w latach 1998–2002. J. Lech wskazał na potrzebę wprowadzenia ochrony prehistorycznego pola górniczego w Krzemionkach do statutowych zadań MHA.

Zdaniem referenta co najmniej dyskusyjna jest koncepcja zagospodarowania rezerwatu realizowana w Krzemionkach, ze względu na nadmierną ingerencję współczesnych obiektów w oryginalny krajobraz neolitycznego pola górniczego i podziemi kopalnianych (ryc. 2), należących do największych wartości krzemionkowskiego Pomnika Historii. Na zakończenie omówił krótko odmienne zasady zagospodarowania realizowane na obszarze innych, podobnej klasy obiektów prehistorycznego górnictwa krzemienia w Europie.

Po dwóch pierwszych referatach o głos poprosił dr Zdzisław Kałamaga, starosta powiatu ostrowieckiego, stwierdzając, że oczekuje podjęcia decyzji przez zgromadzonych na konferencji naukowców, czy Krzemionki mają stać się wyłącznie ośrodkiem badawczym zarządzanym przez instytucję naukową, czy też mają być obiektem udostępnionym szerszej publiczności. Podkreślił, że gotów jest przekazać Krzemionki pod zarząd Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego lub Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jeżeli tylko będą chciały je przejąć. Dr Z. Kałamaga podjął także obronę decyzji o sprzedaży w rezerwacie krzemienia pasiastego, jako jednej z pamiątek wskazując, że krzemień ten i tak sprzedawany jest w wielu innych miejscach, czego nie można zabronić. W odpowiedzi *ad vocem* prof. J. Lech stwierdził, że udostępnienie Krzemionek dla masowego ruchu turystycznego nigdy nie było sprawą sporną; dyskusyjne jest

jak udostępniać (ryc. 2). Najważniejsze jednak jest, aby zgodzić się, że wspólnym i naczelnym obowiązkiem wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za rezerwat „Krzemionki Opatowskie” jest ochrona prehistorycznego pola górniczego. Inne cele, w tym udostępnienie, nie mogą być realizowane w nadmiernym stopniu kosztem ochrony zabytku. Sprzedaż krzemienia pasiastego w Krzemionkach należy jego zdaniem do czynników stymulujących rozkopywanie zabytkowych obiektów z neolitycznych pól górniczych w Krzemionkach i w ich sąsiedztwie.

Trzeci referat w pierwszej sesji, zatytułowany *Krzemień pasiasty i początki badań prehistorycznego górnictwa w Polsce*, wygłosiła mgr Danuta Piotrowska z PMA, instytucji najbardziej zasłużonej w dotychczasowym rozpoznawaniu archeologicznym neolitycznej kopalni w Krzemionkach. Zostały w nim zaprezentowane pokrótce początki zainteresowań krzemieniem pasiastym w kręgu szkoły kulturowo-historycznej G. Kossinny. Miały one wpływ na podjęcie badań nad pochodzeniem tego surowca w Polsce, znanego już w tym czasie S. Krukowskiemu ze stanowisk archeologicznych na Kielecczyźnie, gdzie miejscowi nazywali go „salcesonem”. Referentka omówiła początki badań i ochrony kopalni odkrytej przez J. Samsonowicza, podkreślając znaczenie jego współpracy z S. Krukowskim. Krzemionki po powstaniu PMA w 1928 r. zostały objęte różnymi działaniami prowadzonymi z ramienia tej instytucji, mającymi ograniczyć i stopniowo wyeliminować niszczenie pola górniczego. Należał do nich codzienny obchód całego pola górniczego przez strażnika wywodzącego się z miejscowej ludności, zakończony wpisem w dzienniku monitoringu. D. Piotrowska pokazała w swojej prezentacji jeden z takich dzienników zachowany w archiwum PMA. Duże zainteresowanie uczestników konferencji wzbudziła seria archiwalnych fotografii pokazujących wygląd prehistorycznego pola górniczego w Krzemionkach w latach międzywojennych, zupełnie inny od dzisiejszego.

Ostatnim w tej sesji było wystąpienie prof. dr hab. Bogdana Balcera, uczestnika badań w Krzemionkach w latach sześćdziesiątych XX w. Referent przypomniał na wstępie koncepcję udostępnienia neolitycznych obiektów górniczych opracowaną w latach sześćdziesiątych, której był i jest zwolennikiem. Kontynuując wątek historyczny referatu Danuty Piotrowskiej, prof. B. Balcer podzielił historię kopalni na sześć okresów. Pierwszy przypadał na lata od odkrycia neolitycznego pola górniczego w Krzemionkach, pow. opatowski (obecnie powiat ostrowiecki), do wybuchu II wojny światowej, w którym obiektem opiekował się S. Krukowski. Drugi okres to lata powojenne, aż do 1968 r., kiedy inż. T.R. Żurowski dbał o ochronę zabytkowego obiektu, doprowadzając do przykrycia betonowymi hełmami szybów odsłoniętych w trakcie wcześniejszych badań, w tym szybu nr 4, eksplorowanego przez siebie na początku lat sześćdziesiątych. Kolejne okresy to lata 1968–1972, gdy na terenie rezerwatu zorganizowano Oddział PMA, po nim lata 1972–1984 kiedy obiektem z ramienia PMA zarządzał a następnie prowadził badania mgr Jerzy Bąbel, oraz lata 1984–1991, gdy Krzemionkami Opatowskimi zajmował się nowo powstały Zespół do Badań Pradziejowego Górnictwa PMA w składzie mgr W. Borkowski, mgr W. Migal, mgr S. Sałaciński i mgr M. Zalewski. Okres szósty to czasy najnowsze – do chwili obecnej, gdy obiektem zajmuje się bezpośrednio MHA w Ostrowcu Świętokrzyskim, a z jego ramienia zatrudniani w nim archeolodzy – w latach 2000–2007 dr J.T. Bąbel, zastępca dyrektora Muzeum i kurator Oddziału w Krzemionkach, pierwszy archeolog zatrudniony w MHA, a w ostatnich latach mgr Artur Jedynak i mgr Kamil Kaptur.

Pierwszą sesję konferencji zamknęła ożywiona dyskusja, nasuwająca smutne spostrzeżenia o braku porozumienia między archeologami, przyrodnikami („Krzemionki Opatowskie” to także rezerwat przyrodniczy objęty programem „Natura 2000”) i przedstawicielami miejscowej władzy, w której gestii znajduje się rezerwat, odnośnie do podstawowych zasad optymalnej polityki wobec Krzemionek, ich ochrony i zagospodarowania oraz skali i zakresu eksploatacji turystycznej. Wskazywano jednocześnie na istotną rolę edukacji społecznej w skuteczniejszej ochronie obiektu dla przyszłych pokoleń oraz potrzebę szukania wspólnych celów w kształtowaniu zasad i metod ochrony, jak też eksploatacji turystycznej zabytkowej kopalni. W związku

z wspomnianą różnicą zdań, wysunięto postulat porozumienia się środowisk zainteresowanych ochroną „Krzemionek Opatowskich”.

Mysłą przewodnią drugiej sesji, której przewodniczył prof. Jacek Lech, było szukanie wzorów optymalnego zarządzania archeologicznymi Pomnikami Historii oraz rozwiązywania dylematów, jakie w przypadku Krzemionek Opatowskich stwarza potrzeba ochrony dziedzictwa kulturowego oraz przyrody równoległe z ważnym zadaniem właściwego udostępnienia obiektu zwiedzającym. W sesji przedstawiono trzy referaty przygotowane na zaproszenie Komitetów Naukowego i Organizacyjnego Konferencji, dotyczące m.in. dwóch innych archeologicznych Pomników Historii, które mogą stanowić dobry wzór dla pożądanego rozwoju muzeum ostrowieckiego.

Pierwsze wystąpienie, zatytułowane *Muzeum i rezerwat archeologiczny w Biskupinie – Pomnik Historii. Doświadczenia i dorobek ostatnich 30 lat*, dotyczyło najczęściej odwiedzanego muzeum archeologicznego w Polsce. Zostało przygotowane przez mgr. Wojciecha Piotrowskiego i mgr. Wiesława Zajączkowskiego, dyrektora tego muzeum. Autorzy omówili imponujący dorobek biskupińskiej placówki w ostatnim trzydziestoleciu, jej organizację, skład i funkcje rady naukowej, w której zasiadają wybitni przedstawiciele środowiska archeologicznego, a przewodniczy jej prof. B. Gediga. Wymieniono liczne konferencje naukowe organizowane przez to muzeum we współpracy z innymi instytucjami archeologicznymi z całej Polski, wydawnictwa i eksponowane wystawy; służą one również rozwijaniu współpracy międzynarodowej. Przedstawiono rolę festynów archeologicznych. Podobnie był skonstruowany drugi referat, *Ostrów Lednicki – Pomnik Historii. Kulturowe dziedzictwo Piastów*, wygłoszony przez mgr. Jacka Wrześnińskiego z Rezerwatu Archeologicznego Gród w Grzybowie, Oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Jego autor przedstawił strukturę i działalność Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy i podległych mu oddziałów. Także z tego wystąpienia płynęły interesujące wnioski dla działalności MHA.

Wystąpieniem kończącym drugą sesję był referat *Ojcowski Park Narodowy: wybrane problemy ochrony przyrody i krajobrazu kulturowego*, przygotowany przez dr. Józefa Partykę i dr. Annę Sołtys-Lelek z Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN), najmniejszego z polskich parków narodowych, który był zgłaszany dwukrotnie na światową listę UNESCO, ale nie został na nią wpisany. Referat przedstawiał dr. Józef Partyka, wicedyrektor OPN, a jednocześnie członek władz krajowych PTTK. W referacie była mowa o powstaniu parku, jego dorobku naukowym i wydawniczym oraz o koniecznych kompromisach związanych z kompleksową ochroną przyrody i krajobrazu kulturowego.

W dolinie Prądnika powstał nietypowy dla parku narodowego problem konieczności wycinania lasu wkraczającego na skały wapienne będące od wielu lat siedliskami chronionej roślinności kserotermicznej. Dzięki kompetencjom zawodowym i dużemu autorytetowi Rady Naukowej OPN działania związane z odsłanianiem skał wapiennych na zboczu doliny Prądnika są realizowane od przeszło dekady, chociaż początkowo znaczna część fachowców uważała je za wysoce kontrowersyjne.

Po dyskusji rozpoczęły się obrady trzeciej sesji, prowadzone przez dr. Józefa Partykę. Zdominowała je tematyka badań nad ukształtowaniem pól górniczych przy użyciu skanowania laserowego LIDAR, prowadzonych w ostatnich latach intensywnie przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Pierwszy referat, *Inwentaryzacja zniszczeń na powierzchni pradziejowych punktów eksploatacji krzemienia pasiastego*, wygłosiła Katarzyna Radziszewska z tego instytutu. Wystąpienie poświęcone było rzeźbie pól górniczych kopalń krzemienia pasiastego „Borownia” i „Koryczna” w świetle wyników badań przeprowadzonych metodą LIDAR oraz najnowszym wynikiem inwentaryzacji ich zniszczeń. Stanowiska te niszczone są wkopami rabunkowymi, mającymi dostarczyć tego modnego ostatnio kamienia jubilerskiego. Stwierdzono też ślady działalności poszukiwaczy skarbów – detektorystów.

Kolejny referat, *Nowe badania pola górniczego „Skalecznica Duża”*, zaprezentował Michał Jakubczak z IA UKSW. Referent przedstawił historię badań tej kopalni, odkrytej wiosną 1983 r. W 2011 r., dzięki dalszym badaniom przy zastosowaniu skanowania laserowego LIDAR, udało się ustalić, że pole górnicze ma znacznie większy zasięg, niż sądzono początkowo.

Ostatni referat tego dnia zatytułowany, *Budowa geologiczna rezerwatu „Krzemionki” w świetle obrazowań LIDAR*, przedstawił dr Janusz Budziszewski, zastępca dyrektora IA UKSW. Omówiono w nim wyniki skanowania laserowego LIDAR kopalni „Krzemionki Opatowskie”. Pozwalają one na zweryfikowanie dotychczasowej wiedzy geologicznej o omawianym terenie. Referat dr. J. Budziszewskiego stanowił jednocześnie wprowadzenie do obrad w dniu następnym.

Końcowa dyskusja pozwoliła nie tylko na podsumowanie użyteczności techniki LIDAR w badaniach i ochronie prehistorycznych pól górniczych. W jej toku okazało się, że na obszarze prehistorycznych pól górniczych „Borownia” i „Koryczna” badania i inwentaryzację zniszczeń prowadzą od kilku lat niezależnie od IA UKSW także archeolodzy z krzemionkowskiego Oddziału MHA („Koryczna”) oraz z SPPGK IAE PAN w Warszawie („Borownia”), przy zastosowaniu klasycznych metod archeologicznych. Ta ożywiona dyskusja zakończyła pierwszy dzień obrad.

Czwarta sesja rozpoczynająca obrady w piątek 19 kwietnia, poświęcona była kopalni i rezerwatowi „Krzemionki Opatowskie” oraz kontekstowi osadnictwu prehistorycznego górnictwa krzemienia pasiastego. Obrady sesji prowadził dr Fabian Welc z IA UKSW.

Pierwszy referat, zatytułowany *Badania i problemy kopalni Krzemionki*, wygłosił dr Jerzy T. Bąbel, wieloletni badacz prehistorycznej kopalni w Krzemionkach Opatowskich. Mówca podkreślił na wstępie, że jego rodzina od pokoleń mieszka w Ostrowcu Świętokrzyskim, a jako osoba najdłużej związana z ochroną, badaniami i udostępnieniem kopalni w Krzemionkach czuje się w obowiązku na zamknięcie obchodów dziewięćdziesiątej rocznicy odkrycia zabytku przedstawić problemy krzemionkowskie, takimi jakimi rzeczywiście są.

W pierwszej części nie pozbawionego emocji wystąpienia referent odniósł się do historii badań tego cennego obiektu, wskazując różne błędne poglądy pojawiające się na ich temat w literaturze przedmiotu oraz niedostatki przeprowadzonych badań (ryc. 3). Następnie przedstawił aktualne problemy ochrony i zarządzania rezerwatem przez MHA na początku obecnego stulecia, z jakimi spotkał się jako osoba odpowiedzialna za rezerwat krzemionkowski. Za podstawowy problem uznał permanentne, bezpośrednie ingerencje władz samorządowych powiatu ostrowieckiego w zarządzanie obiektem przy braku ich kompetencji merytorycznych, nieliczenie się z opiniami specjalistów, w tym Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i zatrudnianych przez siebie archeologów. Dr J. Bąbel podkreślił zupełny brak zainteresowania organu założycielskiego MHA i w konsekwencji zaniedbanie ochrony prehistorycznego pola górniczego poza infrastrukturą turystyczną. Wskazał na coraz mniejszy udział archeologów w powoływanej przez samorząd powiatowy Radzie Muzeum (obecnie jeden). Na koniec przypomniał, że Krzemionki należą do przeszłych, teraźniejszych i przyszłych pokoleń, o czym – jego zdaniem – władze samorządowe powiatu ostrowieckiego nie chcą pamiętać.

Następnie *Ostatnie badania archeologiczne w pradziejowych kopalniach krzemienia pasiastego w Krzemionkach* przedstawili mgr Kamil Kaptur i mgr Artur Jedynak, archeolodzy z Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu „Krzemionki”, Oddziału MHA. Referenci omówili wyniki badań prowadzonych na terenie tzw. wielkich komór, powstałych w wyniku „dzikiej” eksploatacji wapienia w okresie międzywojennym, przez mieszkańców niestniejącej już wsi Krzemionki. Oprócz tego poruszyli wybrane problemy konserwatorskie, z jakimi spotkali się naukowcy podczas zabezpieczania „wielkich komór” oraz tworzenia podziemnej trasy turystycznej.

Kolejnym referentem była dr Hanna Kowalewska-Marszałek z IAE PAN z Warszawy. Badaczka przedstawiła *Osadnictwo społeczności środkowo- i późnoneolitycznych w rejonie kopalni krzemienia pasiastego*. Ciekawe wystąpienie, oparte na wynikach wieloletnich badań autorki, dotyczyło osadnictwa społeczności pucharów lejkowatych i ludności kultur amfor kulistych.

Ryc. 3. Krzemionki, pow. ostrowiecki. Ogólnopolska konferencja „Prehistoryczna kopalnia 'Krzemionki Opatowskie...'”. Obrady w dniu 19 kwietnia 2013 r. Dr Jerzy T. Bąbel wygłasza referat.

Ze zbiorów SPPGK IAE PAN

Następne wystąpienie o podobnej tematyce – *Osadnictwo wspólnot amfor kulistych w otoczeniu pradziejowych kopalń krzemienia dorzecza dolnej Kamiennej. Analiza przy zastosowaniu metod GIS* – przygotowali mgr Artur Jedynak i mgr Szymon Kalicki ze Skansenu Archeologicznego Karpacka Troja, Trzcinka, Oddział Muzeum Podkarpackiego w Krośnie. Omówiono w nim zagadnienie osadnictwa ludności kultury amfor kulistych w dorzeczu dolnej Kamiennej.

Ostatni referat w czwartej sesji, pod tytułem *Osada ludności kultury amfor kulistych na stanowisku 63 w Krzczonowicach, gm. Ćmielów. Z badań nad zapleczem osadniczym pradziejowych kopalń krzemienia pasiastego*, zaprezentowali mgr Artur Jedynak, mgr Kamil Kaptur z Muzeum Archeologicznego i Rezerwatu „Krzemionki” i mgr Urszula Jedynak z Pracowni Badań i Nadzorów Archeologicznych „Labrys”. Wykopaliska ratownicze na tym stanowisku miały na celu określenie powierzchni i charakteru osady ludności kultury amfor kulistych oraz weryfikację obecności cmentarzyska ludności kultury przeworskiej. Badacze przedstawili wyniki kolejnych sezonów prac w latach 2006–2011 oraz krótkie podsumowanie uzyskanych rezultatów.

Po przerwie przewodnictwem sesji piątej konferencji objęła dr Hanna Kowalewska-Marszałek. Tematyka sesji koncentrowała się na badaniach i ochronie stanowisk górniczych w rejonie rzeki Kamiennej.

Pierwszy referat nosił tytuł *Kopalnia krzemienia w Ożarowie, stan. „Za Garnarczami”*, w świetle dawnych i nowych badań. Wygłosił go dr Janusz Budziszewski i mgr Witold Grużdź z IA UKSW. Autorzy zaprezentowali próbę podsumowania dawnych i najnowszych badań kopalni krzemienia w Ożarowie, stanowisko „Za Garnarczami”. Poruszony został temat stratygrafii geologicznej krzemienia ożarowskiego. Ponadto mgr Witold Grużdź zaprezentował analizę wytworów krzemienych pochodzących z omawianej kopalni.

Kolejnymi referentami byli dr Fabian Welc, dr Radosław Mieszkowski z Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego i mgr Witold Migal z PMA. W referacie *Pradziejowe górnictwo krzemienia na stanowisku „Borownia” w świetle badań GPR* przedstawiono zasady wykorzystywania georadaru na stanowiskach archeologicznych i wyniki badań pozostałości po pradziejowym górnictwie krzemienia na stanowisku „Borownia” z zastosowaniem omówionej metody.

Trzeci referat, zatytułowany *Odkrycie kolejne punktu pradziejowej eksploatacji krzemieni pasiastych w południowym skrzydle niecki Magoń – Folwarczysko*, autorstwa mgr. Witolda Grużdża, zawierał informacje o stanowisku zlokalizowanym na podstawie analizy wyników skanowania laserowego LIDAR.

Problemy ochrony kopalń krzemienia na terenie działania Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu były tematem wyjątkowo interesującego i ważnego wystąpienia dr. Marka Florka z wymienionej w tytule placówki. W kończącym sesję piątą dobrze udokumentowanym i zilustrowanym referacie przedstawił on stan zachowania, zagrożenia oraz możliwości ochrony kopalń krzemienia. Wśród głównych zagrożeń wymienił panującą obecnie modę na biżuterię wykonywaną z krzemienia pasiastego, stymulującą pogoń za tym surowcem, chociaż nikt nie posiada oficjalnego zezwolenia na wydobycie tego krzemienia. Prowadzi to do nielegalnych poszukiwań na terenie prehistorycznych kopalń „pasiaka” mimo ich prawnej ochrony. Referent zasugerował, aby umożliwić otwarcie legalnego źródła pozyskiwania krzemienia pasiastego, co powinno radykalnie zmniejszyć popyt na skupowanie tego surowca od handlarzy rabujących stanowiska archeologiczne. Dr Florek zwrócił również uwagę na konieczność edukowania lokalnej społeczności, która obecnie nie dostrzega niematerialnych wartości kopalni Krzemionki Opatowskie. Powinno to być jednym z zadań samorządów, zarówno powiatowego w Ostrowcu Świętokrzyskim, jak i gminnych. Zmiana świadomości mieszkańców wsi bezpośrednio sąsiadujących z terenem tego pola górniczego mogłaby pomóc w jego ochronie, pomimo ograniczeń w kompetencjach prawnych i możliwościach finansowych służb konserwatorskich.

Po przerwie rozpoczęła się sesja szósta konferencji, której przewodniczył mgr Witold Migal, wieloletni badacz kopalni krzemionkowskiej z ramienia PMA, a obecnie przewodniczący Rady Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Pierwszy z wygłoszonych referatów zatytułowany, *Badanie zróżnicowania geochemicznego i petrograficznego krzemieni z mezozoicznego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich – możliwości i ograniczenia*, przygotowali dr Rafał Siuda i mgr Oliwia Grafka z Wydziału Geologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz dr Dagmara Werra z SPPGK IAE PAN. Dokonana przez badaczy analiza chemiczna objęła przede wszystkim krzemienie czekoladowe i pasiaste. Stwierdzono ponadto, że w krzemieniach znajdują się skamieniałości, tzw. winocysty, które mogą posłużyć do identyfikacji pochodni, z jakich został wydobyty surowiec.

Drugie wystąpienie, autorstwa prof. Jacka Lecha i dr Dagmary Werra, nosiło tytuł *Wierzbica „Zełe”, pow. Radom – eksploatacja i znaczenie krzemienia w epoce brązu: wyniki badań, problemy i hipotezy*. Referat opracowano na podstawie monografii tej kopalni przygotowywanej przez Samodzielną Pracownię Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia IAE PAN w Warszawie. Zwrócono uwagę na wiarogodne rezultaty datowań metodą ^{14}C , przedstawiono wyniki analiz materiału odkrytego na polu górniczym, potwierdzające obserwacje mgr. W. Migala odnoszące się do materiałów krzemiennych ze stanowiska „Krzemianka” w Rybnikach, pow. białostocki, oraz nowe wnioski dotyczące możliwych interpretacji znaczenia późnej działalności górniczej na terenie pola górniczego „Zełe”, znajdujących potwierdzenie w wynikach badań prof. Martina Olivy na terenie kompleksu górniczego Krumlovský les na południowych Morawach.

Na zakończenie drugiego dnia obrad dr Piotr Chachlikowski z Instytutu Prahistorii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu wygłosił referat *Kopalnictwo eratycznych surowców litycznych w strefie wielkodołinnej Niżu Polski*. Autor przedstawił bardzo bogato ilustrowane wyniki badań prowadzonych na stanowisku Chłopiny, pow. gorzowski. We wnioskach zasugerował, że na tym obszarze istniało paleolityczne kopalnictwo surowców eratycznych.

W dyskusji najwięcej uwagi poświęcono podstawom wniosków dr. P. Chachlikowskiego. Kilka pytań dotyczyło programu badań zróżnicowania krzemieni z mezozoicznego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich. Powrócono też do tego wystąpienia dr. J. Bąbła, ale dyskusja nad tym referatem była ograniczona ze względu na nieobecność referenta.

Sobota, 20 kwietnia, była ostatnim dniem konferencji. Zgodnie z programem tego dnia odbyła się siódma sesja oraz wycieczki. Sesji poświęconej najnowszym badaniom prehistorycznego górnictwa krzemienia poza granicami Polski przewodniczył mgr Wojciech Piotrowski z Muzeum Archeologicznego w Biskupinie. Przedstawiono cztery referaty.

Pierwszy, *Neolityczna kopalnia krzemienia Spiennes (Belgia) – zabytek z listy światowego dziedzictwa UNESCO*, przygotowany został przez prof. Jacka Lecha i dr Dagmarę Werra z Samodzielnej Pracowni Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia IAE PAN w Warszawie. J. Lech przybliżył słuchaczom topografię i krótko podsumował wyniki ponad stu czterdziestu lat badań tego kompleksu górniczego. D. Werra zaprezentowała przebieg badań prowadzonych w Spiennes w ostatnich latach, w których uczestniczyła.

W następnym wystąpieniu, *Doklady pravekej banskej činnosti v oblasti Bielych Karpát*, dr Ivana Chebena i mgr Michala Chebena z Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie Ved w Nitrze (Słowacja) przedstawili wyniki własnych badań górnictwa radiolarytów na terenie Białych Karpat.

Kolejny referat, zatytułowany *Krumlovsky les – wielki kompleks prehistorycznego górnictwa na Morawach*, wygłosił prof. dr hab. Martin Oliva z Moravského zemského muzeum w Brnie (Republika Czeska). Badacz zaprezentował w nim wyniki wieloletnich, własnych badań. W zakresie prehistorycznego górnictwa skał krzemionkowych należą one do najważniejszych w Europie w ostatnim ćwierćwieczu.

Referat kończący siódmą i zarazem ostatnią sesję konferencji nosił tytuł *Chert and flint mining in the Eastern Alps – an overview*. Prof. dr hab. Gerhard Trnka z Institut für Ur- und Frühgeschichte Universität Wien i dr Michael Brandl z Österreichische Akademie der Wissenschaften – Wiedeń (Austria) przedstawili dotychczasowe wyniki badań górnictwa krzemieni, czertów i radiolarytów we wschodnich Alpach, na terenie Austrii.

Podsumowania konferencji dokonał prof. Jacek Lech, przewodniczący jej Komitetu Naukowego. Na wstępie odniósł się do wypowiedzi starosty powiatu ostrowieckiego dr. Zdzisława Kałamagi, który pierwszego dnia konferencji, zaproponował, aby zrezygnować z nazwy stanowiska archeologicznego „Krzemionki Opatowskie” na rzecz „Krzemionek” lub „Krzemionek Ostrowieckich”. Profesor zwrócił uwagę, iż Krzemionki Opatowskie to nazwa historyczna, ugruntowana w literaturze archeologicznej i funkcjonująca w literaturze światowej. Postulowana zmiana nazwy powodowałaby tylko zamieszanie, zwłaszcza że stanowisko archeologiczne „Krzemionki” występuje również w Krakowie, a nazwa stanowiska archeologicznego z pozostałościami kopalni krzemienia w Rybnikach, pow. białostocki – „Krzemianka”, może być łatwo mylona z Krzemionkami. Dlatego mówca opowiedział się za utrzymaniem nazwy „Krzemionki Opatowskie”.

Następnie J. Lech nawiązał do podstawowych problemów „Krzemionek Opatowskich”, dzieląc je na: formalno-organizacyjne, ochrony, zagospodarowania i badań. Wśród problemów formalno-organizacyjnych wskazał, iż podnoszona już niejednokrotnie przez mgr Wojciecha Kotasiaka, wieloletniego dyrektora MHA, oraz Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych Polskiej Akademii Nauk w latach 2007–2010 kwestia podziału placówki na Muzeum Historyczne w pałacu Wielopolskich w Ostrowcu Świętokrzyskim – Częstocicach oraz Muzeum Archeologiczne i Rezerwat w Krzemionkach jest zgodna z najlepiej pojętym interesem ochrony i zarządzania tym wybitnym zabytkiem. Zasugerował też, że wzorem takich Pomników Historii jak Biskupin i Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy samodzielne muzeum krzemionkowskie powinno być muzeum „marszałkowskim” a nie „starościńskim”, czyli podlegać sejmikowi wojewódzkiemu, ponieważ koszty jego właściwego funkcjonowania zbyt ciężkałoby niezasobną kasę powiatu ostrowieckiego, a i pokusa ręcznego sterowania sprawami Krzemionek przez władze polityczne byłaby mniejsza, czego Pomniki Historii w Biskupinie i na Lednicy mogą być wzorem godnym naśladowania. Zdaniem prof. J. Lecha na takim rozwiązaniu skorzystałoby nie tylko Krzemionki, ale także powiat ostrowiecki, ponieważ zyski z dobrze funkcjonującego rezerwatu spływałyby przede wszystkim do powiatu, a gros kosztów ponosiłoby województwo.

Do spraw formalno-organizacyjnych wpływających negatywnie na sytuację w Krzemionkach mówca zaliczył również zbyt niski udział fachowej wiedzy archeologicznej w zarządzaniu obiektem, ze względu na wyraźnie widoczny mały wpływ zatrudnianych przez muzeum archeologów na jego działania na terenie rezerwatu oraz niski udział fachowców w Radzie muzeum ostrowieckiego i niewielkie znaczenie samej Rady w opiniowaniu działalności muzeum na terenie Krzemionek. Z tego powodu stan ochrony neolitycznego pola górniczego w Krzemionkach jest tak alarmujący, a polityka jego zagospodarowania i udostępnienia odbiega tak bardzo od standardów europejskich.

Następnie J. Lech przypomniał podstawowe zagrożenia, na jakie narażona jest obecnie neolityczna kopalnia. Profesor podkreślił priorytety, na których – jego zdaniem – powinno skupić się Muzeum w najbliższym czasie na polu ochrony substancji archeologicznej rezerwatu. Należy do nich powrót do systematycznego monitoringu całego pola górniczego, bieżącego dokumentowania wszystkich pojawiających się zagrożeń i przeciwdziałania im. Jednoznacznego rozstrzygnięcia wymaga kwestia zachowania równowagi na terenie rezerwatu krzemionkowskiego między ochroną neolitycznego zabytku, ochroną przyrody związaną z programem „Natura 2000” oraz udostępnieniem i eksploatacją turystyczną obiektu. We współpracy z przyrodnikami należy dążyć do wprowadzenia planu ochrony przyrody na terenie rezerwatu zgodnie z wypracowanym wspólnie stanowiskiem w latach 1998–2002, ujętym w planach ochrony i zagospodarowania zaakceptowanym wówczas przez obie strony⁴. Odwołując się do referatów o Biskupinie i Ostrowie Lednickim mówca zaproponował, aby zaczerpnąć z tych wzorców inspirację do właściwego zorganizowania i rozwoju nowego muzeum w Krzemionkach. Prof. J. Lech podkreślił, że nieporozumieniem są zarzuty kierowane pod adresem archeologów przez część działaczy samorządowych z powiatu ostrowieckiego, jakoby naszym celem było zamknięcie Krzemionek dla turystów. Kwestia udostępnienia Krzemionek społeczeństwu należała zawsze i należy nadal do naczelnych celów każdego programu ochrony i zagospodarowania obiektu, przygotowywanych dla Krzemionek i promowanych przez archeologów od czasów S. Krukowskiego⁵.

W dalszej części podsumowania prof. J. Lech wskazał, że poważne obowiązki spoczywają na środowisku archeologicznym. Na Muzeum Historyczno-Archeologicznym w Ostrowcu Świętokrzyskim spoczywa obowiązek należytego opracowania wyników badań prowadzonych przez to Muzeum na terenie rezerwatu od 2000 r. i opublikowania ich zgodnie z współczesnymi standardami. Poważnym problemem są przechowywane na terenie rezerwatu bardzo liczne materiały krzemienne z nowych badań prowadzonych przez Państwowe Muzeum Archeologiczne z Warszawy, poczynając od 1979 r. Najlepiej byłoby, żeby opracowania ich podjęło się PMA w dobrze pojętym interesie archeologii i Krzemionek. Jeżeli jest to niemożliwe, prof. J. Lech zaproponował, aby rozważyć opracowanie tych materiałów za zgodą i w porozumieniu z PMA w ramach prac magisterskich, wykonywanych w Instytucie Archeologii UKSW pod kierunkiem dr. J. Budziszewskiego. Innym, wstydliwym problem obciążającym środowisko archeologiczne jest zdaniem mówcy brak monografii kopalni krzemionkowskiej przygotowanej po programie badań PMA, zakończonym w Krzemionkach w 1999 r.

Prof. J. Lech stwierdził następnie, że obecnie ważnym problemem dla dyrekcji Muzeum i zatrudnionym w nim archeologów jest nadanie placówce właściwego profilu. Ważne jest, aby Muzeum wydawało własną, redagowaną na wysokim poziomie serię naukową. Lustracja

---

⁴ *Plan ochrony zespołu kopalni z okresu neolitu i wczesnej epoki brązu „Krzemionki Opatowskie”*, [w:] *Polskie czasopisma archeologiczne na tle europejskim. Materiały konferencyjne oraz informacje i dokumenty Komitetu*, J. Lech red., Warszawa 2007, s. 112–124; *Plan zagospodarowania zespołu kopalni z okresu neolitu i wczesnej epoki brązu „Krzemionki Opatowskie”*, [w:] *Polskie czasopisma...*, s. 125–138.

⁵ S. K r u k o w s k i, *op. cit.*, s. 121–127; *Plan ochrony zespołu kopalni z okresu neolitu i wczesnej epoki brązu „Krzemionki Opatowskie”*, [w:] *Polskie czasopisma...*, s. 112–124; *Plan zagospodarowania...*

Ryc. 4. Krzemionki, pow. ostrowiecki. Ogólnopolska konferencja „Prehistoryczna kopalnia 'Krzemionki Opatowskie'...”. Pożegnalna fotografia ostatniej grupy uczestników konferencji.

Fot. Kamil Kaptur

konserwatorska z dnia 9 kwietnia 2009 r. wykazała na marginesie ogromne niedoinwestowanie archeologii w Muzeum, tak od strony możliwości właściwej pracy, jak też od strony wyposażenia. Obecnie realizowany model badań skoncentrowany na kopalni krzemionkowskiej oraz równoległe na osadnictwie w jej otoczeniu jest prawidłowy, ale zbyt skromny jak na placówkę z ambicjami wykraczającymi poza powiatową przeciętność. Wydaje się, że wskazane byłoby nawiązanie stałej współpracy między Muzeum Archeologicznym i Rezerwatem w Krzemionkach, a innymi instytucjami archeologicznymi z terenu naszego kraju. Rezerwat „Krzemionki Opatowskie” to idealny teren do wykorzystywania nowych metod stosowanych przez archeologię (LIDAR, GIS, GPR).

Na koniec podsumowania prof. J. Lech podziękował władzom powiatu ostrowieckiego, staroście – dr. Zdzisławowi Kałamadze i wicestaroście mgr. Eligiuszowi Michowi za umożliwienie zorganizowania konferencji i spotkania z jej uczestnikami. Dyrektorowi Muzeum mgr. Włodzimierzowi Szczałubie, archeologom mgr. Arturowi Jedynakowi i mgr. Kamilowi Kapturowi oraz wszystkim pracownikom muzeum prof. J. Lech podziękował za gościnę i harmonijną współpracę.

Przed zamknięciem konferencji mgr Kamil Kaptur odczytał dwa listy skierowane do uczestników konferencji poprzez jej Komitet Organizacyjny, nadesłane przez prof. W. Wojciechowskiego z Wrocławia oraz prof. J. Małecką-Kukawkę z Torunia. Autorzy listów wyjaśniając powody swojej nieobecności podkreślali znaczenie konferencji oraz życzyli jej uczestnikom owocnych obrad.

Konferencję zamknął mgr Włodzimierz Szczałuba, dyrektor Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Ostrowcu Świętokrzyskim z siedzibą w Krzemionkach. Podziękował wszystkim referentom i słuchaczom, a szczególnie wyrazy wdzięczności skierował do współorganizatorów konferencji: dyrektora Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prof. dr. hab. Zbigniewa Kobylińskiego oraz prof. dr. hab. Jacka Lecha z Samodzielnej Pracowni Prehistorycznego Górnictwa Krzemienia Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Zapewnił, że dołoży starań, aby wygłoszone referaty zostały opublikowane, o czym autorzy

referatów zostaną zawiadomieni. Po zamknięciu obrad pozostałych w Krzemionkach uczestników konferencji poproszono o ustawienie się do wspólnej fotografii (ryc. 4).

Następnie uczestnicy konferencji podzieleni na dwie grupy wraz z przewodnikami, mgr. Arturem Jedynakiem i mgr. Kamilem Kapturem, udali się zwiedzać turystyczną trasę podziemną. Przewodnicy poprowadzili uczestników nową trasą, a także pokazali niedostępną dla innych zwiedzających starszą trasę dzieląc się swoją bogatą wiedzą na temat eksponowanych obiektów podziemnych, techniki neolitycznego górnictwa i ich aspektów konserwatorskich.

Po obiedzie gospodarze zaprosili uczestników konferencji na wycieczkę autokarową. Pierwszym punktem było stanowisko archeologiczne na wzgórzu „Gawroniec” w miejscowości Ćmielów, na którym istniała osada społeczności kultury pucharów lejkowatych związana z eksploatacją górniczą i obróbką krzemienia pasiastego. Następnie uczestnicy zwiedzili Żywe Muzeum Porcelany w Ćmielowie, gdzie m.in. mogli wejść do ogromnego – 22 metrowego, oryginalnego pieca do jej wypalania. Kolejnym punktem wycieczki było prehistoryczne pole górnicze „Borownia” ze znakomicie zachowanym krajobrazem pokopalnianym. Po tym stanowisku oprowadził uczestników wycieczki dr J. Budziszewski. Z „Borowni” powrócono do hotelu w Sudole kończąc wczesnym wieczorem bardzo interesującą konferencję, zamykającą trwające blisko rok obchody dziewięćdziesiątej rocznicy odkrycia prehistorycznej kopalni „Krzemionki Opatowskie”, uznawanej od dawna za najwybitniejszy zabytek kultury prehistorycznej w naszej części Europy⁶.

Paulina Potocka i Katarzyna Zdeb

---

⁶ Autorki dziękują Panu dyrektorowi mgr. Włodzimierzowi Szczałubie za umożliwienie udziału w konferencji i stworzenie warunków do przygotowania tego sprawozdania, a Panu prof. Jackowi Lechowi za pomoc i konsultacje w trakcie przygotowania niniejszego artykułu oraz wybór i dostarczenie fotografii.